

Izvorni znanstveni rad
UDK 94(497.5 Dubrovnik)-05 Sapiiha, A.
Priljeno: 21.7.2003.

POLJSKI KNEZ ALEKSANDER SAPIEHA I DUBROVNIK

VESNA ČUČIĆ

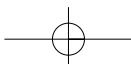
SAŽETAK: Poljski knez Aleksander Sapiiha (1773-1812), putnik i prirodnjak, bio je zapravo pionir poljskog slavenofilstva, tajni agent i organizator obavještajne službe. Pratimo njegovo putovanje do Dubrovnika i boravak u Dubrovniku 1804/5. godine. Tu se Sapiiha susreo i sklopio prijateljstvo s istaknutim Dubrovčanima. Posebno su zanimljivi njegovi kontakti s Antunom Sorgom i Tomom Bassegljem, te sa sinom francuskog konzula u Dubrovniku, Marcom Bruèreom. Mnoge su poveznice održavale ta prijateljstva i nakon Sapiihinog odlaska iz Dubrovnika s njime i njegovom obitelji.

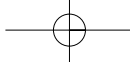
1. Uvod

Početakom 19. stoljeća u Dubrovniku su držale svoje diplomatsko-konzularne predstavnike Francuska, Austrija i Rusija, što ih nije priječilo da u isto vrijeme šalju i svoje tajne agente. Tako je primijećen i zabilježen boravak dvojice tajnih izvjestitelja u Dubrovniku. Jedan je bio među najvažnijim tadašnjim austrijskim tajnim agentima, zagrebački kanonik Vinko Vlatković, koji je posjetio Dalmaciju, obišao pogranična područja i središta špijunaže na dalmatinsko-bosanskoj granici.¹ Drugi je bio Aleksander Sapiiha, poljski

¹ Više o djelovanju kanonika Vinka Vlatkovića i o njegovoj misiji tajnog austrijskog agenta vidi u: Tomo Matić, »Izveštaj austrijskog političkog emisara o Dubrovniku i njegovom balkanskom zaleđu iz 1805.« *Starine JAZU* 37 (1934): 177-188; Tomo Matić, »Izveštaj austrijskog političkog emisara o Dubrovniku iz 1805.«, u: *Zbornik iz dubrovačke prošlosti Milanu Rešetaru*. Dubrovnik: Jadran, 1931: 165-173.

Vesna Čučić, ravnateljica je Dubrovačkih knjižnica. Adresa: Dubrovačke knjižnice, Cvijete Zuzorić 4, 20000 Dubrovnik. E-mail: vesna.cucic@du.htnet.hr

knez, jedan od prvih dvostrukih agenata u svijetu. Njih dvojica su se našla otprilike u isto vrijeme na tim prostorima. Sapieha je u Dubrovnik došao krajem listopada 1804., a napustio ga je početkom veljače 1805. godine. A Vlatković je u Dubrovniku boravio od 3. siječnja do 3. kolovoza 1805. Zadatak mu je bio paziti na moguće francuske akcije u Dubrovniku i oko njega, a također i na Ruse.²

Najprije su austrijske, a onda i francuske vlasti organizirale široku špijunsku mrežu u Dubrovačkoj Republici, u većim gradovima Dalmacije (Šibenik, Split i Makarska), ali i u pograničnim mjestima, Kninu, Drnišu, Imotskom, Sinju i Metkoviću. Svrha je bila doznati što se događa na Istoku i prilagodivati to vlastitim ciljevima.³ Vijesti su se prenosile preko Livna i Travnika, najjačih špijunskih središta u Bosni. Obavještajnu službu obavljale su povjerljive vojne, građanske i crkvene osobe koje su zauzimale neke položaje: pukovnici teritorijalnih straža, suci, upravitelji lazareta, gvardijani samostana, ili bilo tko drugi od povjerenja. Oni bi se povezivali s određenim ljudima u Bosni i Hercegovini, uglavnom s franjevcima. Vijesti su se primale na graničnim postajama i prijelazima. Bili su to Grab kod Knina, Bilibrig i Kadina Bunja kod Sinja, Unište kod Vrlike, Aržano, Unka kod Metkovića. Prenosili su ih i kočijaši koji su pratili trgovačke karavane iz unutrašnjosti prema moru. Mnoge vijesti su se dobivale i u Dubrovniku i na raznim sajmovima. Izvještaji bi se slali u Zadar, a odatle središnjim vlastima u Beč ili Pariz.

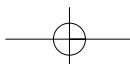
2. Knez Aleksander Sapieha (1773-1812)

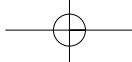
A tko je bio tajni izvjestitelj knez Aleksander Sapieha? Poljski plemić Aleksander Sapieha rodio se 1773. godine u Strasbourgu.⁴ Bio je jedan od pionira poljskog slavenofilstva, prirodnjak, putnik, tajni agent i organizator obavještajne službe, svestrano nadaren i napredan, dakle, tipični predstavnik

² T. Matić, »Izvještaj austrijskog političkog emisara o Dubrovniku i njegovom balkanskom zaleđu iz 1805.«: 177-179.

³ Stijepo Obad, »Dalmacija i Prvi srpski ustanak.«, u: *Zbornik radova Jugoslovenske zemlje i Rusija za vreme prvog srpskog ustanka 1804-1814*. Beograd: SANU, 1983. Naučni skupovi SANU 17. Odeljenje istorijskih nauka 4: 283-291.; T. Matić, »Izvještaj austrijskog političkog emisara o Dubrovniku i njegovom balkanskom zaleđu iz 1805.«: 177-188; T. Matić, »Izvještaj austrijskog političkog emisara o Dubrovniku iz 1805.«: 165-173.

⁴ Zbigniew Wójcik, »Sapieha, Aleksander Anton«. *Polski Słownik Biograficzny* 34, z. 4. Wrocław, 1992-1993: 569-572.

europske aristokracije s prijelaza 18. i 19. stoljeća. U sebi je objedinjavao i osobine onih koji su još pripadali epohi prosvjetiteljstva, a domišljatost, poduzimanje rizičnih pothvata i ponekad lakomislenost bile su karakteristike novoga doba koje je stizalo početkom 19. stoljeća.⁵ Kako mu je Francuska bila druga domovina u kojoj je najduže živio, tako mu je i odgoj bio u francuskom duhu. Cijeli život Aleksandra Sapiehe obilježen je politikom, počevši već od ranog djetinjstva koje je proveo u Francuskoj, kamo je s roditeljima otišao nakon propasti Barske konfederacije.⁶ U Poljsku se vratio krajem 1776. godine ili početkom 1777., a živio je kod očeve sestre Ane Sapieha Jablonowske. Pod njezinim utjecajem počeo je razvijati interese za etnografiju, prirodne znanosti, a posebno za kemiju.

Ljeti 1794. godine Sapieha je s poljskim obiteljima Zamoyski i Stašic otputovao u Beč, gdje je organizirao vlastiti prirodnoznanstveni laboratorij. Iste godine oženio se Anom Zamoyski, kćerkom velikog kancelara Andrzeja Zamoyskog, političara i reformatora poljske administracije, gorljivog domoljuba. Osjećaj domoljublja naslijedila je i njegova kćer Ana. Aleksander i Ana u braku su dobili troje djece, kćer i dva sina.⁷ Za vrijeme boravka u Beču, Sapieha se upoznao sa slavistima, pa je pod njihovim utjecajem prvi put krenuo u slavenska brda na Balkanu, ali i u Alpe, na Apeninski poluotok i u Francusku.

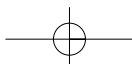
Od 1797. do 1802. godine uglavnom je boravio u Poljskoj. Najviše se bavio mineralogijom i kamenim kristalom u istočnoj Poljskoj. Poznato je da je dva puta putovao na Balkan s ciljem izučavanja tih prostora, i to 1802/3., a drugi put krajem 1804. godine. Kada je Sapieha stigao u Pariz, ne zna se točno. Još 8. kolovoza 1802. bio je u Wisznici kraj Włodawe, a 2. siječnja, 16. travnja i 16. prosinca 1803. u Varšavi. Žena Sapiehina uputila se s dvoje djece u rujnu 1803. u Pariz, a Aleksander je putovao u Pariz s austrijskom putovnicom izdanom 6. lipnja 1804., ali se ne zna točno kada je tamo stigao.

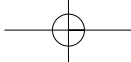
Zašto je Sapieha poduzeo tako riskantno i dugo putovanje po nesigurnim slavenskim zemljama u doba kada putovanja nisu bila nimalo lagodna ni ugodna? Koji su bili ciljevi Sapiehinog putovanja? Poznato je da je Sapieha

⁵ Josip Nagy, »Knez Aleksandar Sapieha u Dubrovniku.« *Srd* 7/1-5 (31.1.1908.): 182-190.

⁶ Barska konfederacija osnovana je 1768. godine, a uživala je potporu Austrije, Francuske i Turske kao protuteža Radomskoj konfederaciji, koja je bila pristaša kompromisa s Rusijom. Sukob tih dviju strana u Poljskoj doveo je do rata, pa su ruske trupe s Poniatowskim na čelu razbile Barske konfederate, nakon čega je 1771. godine uslijedila Prva dioba Poljske između Austrije, Pruske i Rusije.

⁷ Z. Wójcik, »Sapieha, Aleksander Anton«.: 569-572.

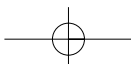
želio saznati kakav je utisak imalo tadašnje stanje Poljske na ostale Slavene. Bilo mu je od velike važnosti zblížiti se i doći u kontakt sa slavenskim svijetom. Ciljevi su mu formalno bili znanstveni, a uistinu političkog karaktera. Ne treba naglašavati da je Sapiehi znanost bila sredstvo koje mu je omogućavalo relativno mirno kretanje po svijetu u cilju ponovne uspostave poljske države unutar saveza slavenskih naroda i uz njihovu pomoć.⁸

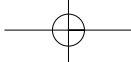
Na svojim putovanjima Sapieha je trebao izvršiti zadaću tajnog francuskog političkog obavještajca. Naime, Aleksander Sapieha je bio oduševljeni pristalica Napoleona, štoviše, postao je i njegovim dvorjaninom. I mada je francuska policija imala dokaza da je obavljao posebne misije za Rusiju, jer se nalazio više od dvanaest godina na popisu ruskih podanika koji žive u Francuskoj i obavljaju posebne misije za Rusiju, Napoleon je odbacio svaku sumnju da bi Sapieha bio ruski tajni agent. Pisao je ministru policije 3. listopada 1804. da je knez Sapieha potomak jednog od najuglednijih i najbogatijih poljskih rodova i da je, mada Poljak, iskreno odan Francuskoj.⁹ Napoleon je vjerovao Sapiehi, najvjerojatnije i zato što su imali zajedničke interese u vezi s Poljskom. Preko tog Poljaka Napoleon je po svoj prilici primao povjerljive obavijesti s ruskog dvora o ruskim planovima. Treba imati na umu da je već od 1803. godine poljski knez Adam Jerzy Czartoryski na funkciji ministra vanjskih poslova pri ruskom dvoru. Kasnije će Czartorysky oženiti Sapiehinu kćer jedinicu, Anu.¹⁰ Ali, Sapieha nije doživio udaju svoje kćeri. Umro je u 39 godini života.

⁸ Knez Aleksander Sapieha nije bio prvi putnik među poljskim plemićima koji je stigao u Dubrovnik. Već 1774. godine u lipnju, u Dubrovnik je doputovao litvanski palatin, knez Karlo Radziwill (1734-1790), protivnik poljskog kralja Stanislava Augusta Poniatowskog, s 50-60 ljudi u svojoj pratnji. Istim brodom doputovala je i kneginja Tarakanova, koja se predstavljala kao kćer ruske carice Elizabete (Jelisavete) Petrovne. Poljski putnici su u Dubrovniku našli utočište kod francuskog konzula, pa je rezidencija francuskog konzula na Boninovu bila dom poljskih emigranata puna četiri mjeseca. Radziwillovu dolasku u Dubrovnik prethodio je i dolazak nekolicine poljskih plemića. Tako su u travnju 1774. godine stigla dva Poljaka s tri sluge, a malo kasnije doplovilo je četrnaest uglednih Poljaka sa sedam sluga. Većina njih je nastavila put prema Istanbulu, a trojica su ostala čekati Radziwilla. Svaki dan bi se za ručkom sastajali Radziwill i brojni članovi njegove pratnje, među kojima je bilo poljskih, ali i francuskih plemića. S njima su skoro cijelo vrijeme bili napuljski i francuski konzul u Dubrovniku. Poljski knez Radziwill polagao je velike nade u pomoć Turaka protiv Rusije. Međutim, to se nije obistinilo. Nakon što je shvatio da od Turske neće dobiti pomoći, Radziwill je napustio Dubrovnik 9. studenog 1774. (Jorjo Tadić, *Promet putnika u starom Dubrovniku*. Dubrovnik: Turistički savez, 1939: 305-308.)

⁹ Aleksander Sapieha, *Podróże w krajach słowiańskich odbywane*. Wrocław i dr.: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich Wydawnictwo, 1983.: 10.

¹⁰ Jerzy Skowronek, *Adam Jerzy Czartoryski 1770-1861*. Warszawa: Wiedza Powszechna, 1994: 224-229.

S druge strane, Sapieha se uzdao u vojnu nadmoć Napoleonove vojske i u njegovu vojnu strategiju.¹¹ Tako se Napoleon nije trebao zabrinjavati nad činjenicom na koju ga je upozoravao ministar policije Francuske da bi Sapieha bio ruski špijun. Njih dvojica su imali jasno zacrtane zajedničke ciljeve: Napoleonova politika išla je na ruku poljskom domoljubu Sapiehi, a Sapiehine veze s ruskim dvorom koristile su Napoleonu.

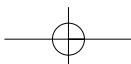
Mladi prijatelj ruskog cara, poljski knez Adam Czartoryski, koji je snažno utjecao na europsku politiku svoga doba, 1805. godine je sastavio plan za cara Aleksandra o uređenju Europe. Po tom bi planu Austrija i Pruska podijelile Njemačku, a samostalnost Poljske bila bi priznata pod zaštitom proširene Rusije. Engleska i Rusija držale bi pod kontrolom ravnotežu sila. Rusiji je bilo u interesu podržavati duh pobune među pravoslavnim stanovništvom u Dalmaciji.¹² Ali, kako bi iznutra oslabili Tursku, u turskim pokrajinama ne potiču na ustanak pravoslavno stanovništvo samo Rusi i Englezi, nego i Francuzi. Naime, Direktorij je još u studenome 1798. godine osnovao u Anconi francusku trgovinsku ispostavu, koju su sačinjavali građani Stamaty, Mangourit i Gaudin. Ispostava je zapravo bila odbor, koji će dizati bune među Grcima (tj. pravoslavcima) u Albaniji, Moreji i ostalim krajevima pod turskom vlašću.¹³

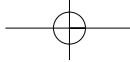
S jedne strane su Rusi nastojali biti u što čvršćim vezama s Engleskom i dobiti povjerenje Porte, a s druge strane su nastojali ući u korisne sporazume sa slavenskim i pravoslavnim narodima u Osmanskom Carstvu. Czartoryski je uočio kakvu bi korist Rusija imala kad bi pod svoju zaštitu uzela Crnu Goru, koja bi time postala polazna točka za operacije protiv Francuza. Osim toga, uočio je da bi se dobro mogli upotrijebiti i stanovnici pravoslavne vjere u Dalmaciji i Boki kotorskoj. Czartoryski savjetuje da bi trebalo bodriti Bokelje da se udruže s Crnogorcima i da se brane od dolaska Francuza. Po njemu je sprema Crne Gore s Bokom posebno važna, jer bi Crna Gora dobila more. A izlaz

¹¹ Sjetimo se da je poljski general Jan Henryk Dabrowski (1755-1818) organizirao 1797. godine Poljsku legiju koja se s Bonaparteom borila u Italiji i Njemačkoj. Isto tako, važno je podsjetiti se da je Napoleon oslobodio dio Poljske od pruske okupacije i 1807. godine stvorio Varšavsko vojvodstvo kojemu su 1809. godine bili priključeni austrijski dijelovi Poljske. Nakon Napoleonovog neuspjeha u Bitki naroda kod Leipziga 1813. godine, Varšavsko vojvodstvo je ukinuto, a Poljska raskomadana na Bečkom kongresu od strane europskih monarhija.

¹² Clive Emsley, *Napoleonic Europe*. London: Longman, 1993: 178-179; Paul Pisani, *La Dalmatie de 1797 à 1815: Episode des conquêtes Napoléoniennes*. Paris: Alphonse Picard et fils, 1893: 146; Piotr Żurek, »Prince Adam Jerzy Czartoryski and the Plan of the Balkan Federation (1804-1806).« *Povijesni prilozi* 22 (2002): 159-166.

¹³ Jean Dayre, »Marc Bruère Desrivaux.« *Kolo* 22 (1941): 48-63, 53.

na more sasvim je dostatan razlog da se upotrijebe sva sredstva za postignuće tog cilja. Time bi bio zgotovljen prvi čin prema ujedinjenju Crne Gore, Hercegovine, Dalmacije i Boke kotorske u jednu državu u kojoj bi Rusija imala jako uporište na Jadranu i na Balkanu, a Turska bi dobila jaku zapreku protiv Francuske. Politički, ta nova država nalikovala bi Dubrovačkoj Republici i Republici Sedam otoka.¹⁴

3. Putovanje kneza Aleksandra Sapiehe

Sapiehin boravak u Dalmaciji pomno su pratile austrijske tajne službe. Zagrebački kanonik Vinko Vlatković, tajni austrijski agent, prati njegovo kretanje i susrete kroz Dalmaciju, turska područja i u Dubrovačkoj Republici. Iz Vlatkovićevih zapisa saznajemo da je Aleksander Sapieha tada bio u dobi od 35 godina i da je "(...) u potpunosti imao osobine jednog francuskog tajnog poslanika. Imao je otmjeni francuski odgoj, a govorio je njemački, poljski, ruski, grčki, talijanski i francuski. (...)". Taj "opasni putnik," koji se predstavlja kao francuski emisar, u pratnji tajnika Hipolita Wilsona i sobara, putovao je u Veneciju i Rim s dvogodišnjom putovnicom koju mu je izdala austrijska vlast 24. veljače 1804., a s drugom putovnicom, koju mu je izdao austrijski ministar baron Giusti 6. lipnja 1804. u Genevi,¹⁵ krenuo je u Pariz, gdje je ostavio ženu i dvoje djece na brizi generalu Tadeuszu Kościuczkom.¹⁶

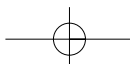
Sapieha je vjerojatno iz Pariza otišao u Lyon, jer je tamo 3. srpnja 1804. održao predavanje. Na kraju svoga izvještaja iz Vinica,¹⁷ datiranog 19. listopada 1804., austrijski tajni agent Vlatković primjećuje da je Sapieha stigao u Dalmaciju izravno iz Pariza preko Lyona, a da je u Parizu ostavio ženu i

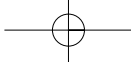
¹⁴ Luj Vojnović, *Pad Dubrovnika I*. Zagreb: Auktorova naklada, 1908: 126-129; Petar Karlič, *Kraljski Dalmatin (1806.-1810.)*. Zadar: Matica dalmatinska, 1912: 53.

¹⁵ T. Matić, »Izvještaj austrijskog političkog emisara o Dubrovniku i njegovom balkanskom zaleđu iz 1805.«: 177.

¹⁶ Tadeusz Kościuszko (1746-1817), poljski revolucionar i vojskovođa, 1776. godine je stupio u američku revolucionarnu vojsku. Bio je prijatelj Lafayettea i Jeffersona i adutant Washingtona. Za zasluge u Ratu za nezavisnost Amerike Kościuszkome je dodijeljeno američko državljanstvo, visoka penzija i vojni čin brigandnog generala, koji mu je bio priznat i u Poljskoj 1784. godine, kada se vratio. U ožujku 1794. stavio se na čelo ustanka, koji je, zbog nesuglasica među plemićima, propao. Uslijedila je 1795. godine Treća dioba Poljske između Pruske, Austrije i Rusije, kada je Poljska kao država izbrisana s geografske karte. Kościuszko odlazi najprije u Ameriku, a od 1798. godine boravi u Francuskoj, dok se nije preselio u Švicarsku, gdje je uskoro i umro.

¹⁷ Mjesto na turskom području između Imotskog i Roškog polja.

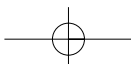
dvoje djece. U Genevi se našao već 10. srpnja, jer otamo piše ženi da se sprema na putovanje u Dalmaciju i Tursku, pa u Aziju.¹⁸ Iz Venecije je pošao u Trst, gdje je za pratioca uzeo jednog talijanskog glazbenika, koji mu je trebao bilježiti motive iz suvremenih napjeva, a iz Trsta u Rijeku, pregledavši luku i utvrde. Zatim je 10. rujna preko Bakra i Krka stigao u Senj. U Rabu se zaustavio i proučavao glagoljske rukopise. S Paga je stigao u Zadar. Tu se upoznao s učenim Straticom, a bio je i gost kod obitelji grofa Borellija. Prije Dubrovnika, posjetio je još i Šibenik, Skradin, Split, pa samostan Visovac, Knin, Imotski, Mostar, Stolac i još neka manja mjesta.¹⁹

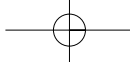
Za vrijeme cijelog putovanja pažljivo je pregledao luke, otoke, upoznao važnije lokalitete na kopnu, na brzinu je skicirao sve ono što mu se činilo važnim. Vlatković se nije mogao načuditi kako se poljski velikaš mogao odlučiti na tako opasno putovanje. Tu i tamo bi se predstavljao kao ruski emisar, a u biti je bio pristaša Francuske. Austrijski doušnik je u Sapiehi vidio špijuna koji je posebno proučavao važne lokalitete, otoke, luke i uspostavljao kontakte uglavnom s ljudima pravoslavne vjere (*ritus graeci*). Iz izvještaja koje je Vlatković poslao iz Vinica 19. listopada 1804. godine proizlazi da se Sapieha u Sinju povjerljivo raspitivao o mogućnosti da preodjeven prodre u Bosnu i Hercegovinu, kojom su vladali Turci, a posebno ga je zanimalo posjetiti Mostar, gdje se namjeravao sresti sa srpskim pravoslavnim svećenicima. Prema izvještaju tog agenta, knez Sapieha je pričao o svojem putovanju u Pariz i o tome kako su ga Francuzi ispitivali o vođi srpskih ustanika. I sve dok im nije objasnio, bili su uvjereni da je njegovo ime Đorđe, a prezime Crni. Prema Vlatkoviću, Sapieha se zadržao u Imotskom više od tri dana, gdje je vodio tajne razgovore s dvojicom srpskih svećenika i sastao se s braćom Mergetić. Jedan od njih poslao je redovnika u Sarajevo i u manastir Žitomislić.

Iz Imotskog, krećući se turskim teritorijem, stigao je Sapieha u Mostar. Na turskom području je došao u kontakt s raznim ljudima, pretežito sa srpskim pravoslavnim svećenicima. S putovanja je slao pisma i emisare. U Mostaru se susreo s francuskim vojnim inženjerom Philippe Lavrenom prerušenim u Turčina, kojega je, prema Vlatkovićevim izvorima, francusko vojno zapovjedništvo u Napulju poslalo srpskim ustanicima, budući da je odlično govorio ilirski i turski jezik. Za “uglednog Lavrena” Vlatković izvještava da je,

¹⁸ A. Sapieha, *Podróże w krajach słowiańskich odbywane*: 9-10, 14.

¹⁹ J. Nagy, »Knez Aleksandar Sapieha u Dubrovniku.«: 185.

pod drugim imenom u vojsci Karađorđa, preko Bosne slao izvještaje francuskom konzulu u Dubrovniku Bruère-Desrivauxu i to posredstvom obitelji žene Marca Bruère, sina francuskog konzula.²⁰ U Mostaru se knez Sapieha zadržao dva dana, a onda je preko Sarajeva pošao u Zvornik srpskoj ustaničkoj vojsci. Vlatković u izvještaju, poslanom 27. listopada 1804. iz Duvna, piše da je Sapieha, u dogovoru sa srpskim svećenicima i starješinama u Mostaru, krenuo sa svitom od sedam osoba u Sarajevo i da sa sobom nosi mnogo pisama, 3000 mletačkih dukata i mjenice.

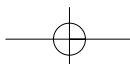
Još jedan izvor potvrđuje da je Sapieha bio i u Sarajevu, pa prema tome i u Zvorniku kod Karađorđa. Naime, u pismu Ivana Katalinića, koje je bilo pridodano Vlatkovićevom izvještaju od 16. listopada 1804. iz Imotskog, našao se i opis Sapiehina boravka u okolici toga grada, kao i njegov dolazak u Mostar, a također i odlazak u Sarajevo, pa Katalinić zaključuje: “(...) vidi se da taj knez ima velike ideje jer je po cijenu tolikih opasnosti spreman krenuti u Tursku. Njegovo pojavljivanje u Turskoj jača moje uvjerenje da se ovdje sprema nekakva paklena pustolovina. Ustanak u Srbiji izbio je već davno (...)”.²¹ Podatak da se iz Dubrovnika u Bosnu prebacuje oružje i da će ubrzo i tamo izbiti ustanak Vlatković je vjerojatno saznao od Sapiehe. Taj ustanak je poljski gost gorljivo zastupao. Preko Dubrovnika, koji je vršio ulogu posrednika između Travnika i Istanbula, prenosilo se oružje i drugi materijali bosanskim Turcima, koji su ih upotrebljavali protiv srpskih ustanika.²² Međutim, u Vlatkovićevim izvještajima stoji i to da se većina Dubrovčana izjasnila za Francusku i za ustaničku Srbiju, s čijim se vođama Senat Dubrovačke Republike dopisivao.²³

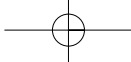
²⁰ Charles-René Bruère-Desrivaux (1736-1817), pripadnik francuskog plemstva, imenovan je 1772. godine francuskim konzulom u Dubrovačkoj Republici. Sa sobom je doveo i svog malodobnog sina Marca, budućeg francuskog konzula u Travniku i poznatog pjesnika na hrvatskom jeziku. Marc je pomagao ocu u konzularnim poslovima. Od dolaska 1772. godine pa do smrti 3. kolovoza 1817. Charles-René je bez prekida živio u Dubrovniku. Nakon početka Francuske revolucije i u vrijeme Republike i Napoleona konzul Desrivaux, prilagođavajući se novom vremenu, postao je građanin Bruère, obnašajući i dalje konzularno-diplomatske poslove za Francusku.

²¹ T. Matić, »Izvještaj austrijskog političkog emisara o Dubrovniku i njegovom balkanskom zaleđu iz 1805.«: 178-179; A. Sapieha, *Podróże w krajach słowiańskich odbywane.*: 14, 16.

²² S. Obad, »Dalmacija i Prvi srpski ustanak.«: 283-291, 188.

²³ U izvještajima tajnih agenata stoji i da bi Karađorđe mogao biti ruski agent zadužen da buni turske pokrajine kako bi Rusi sebi olakšali njihovo pokoravanje. (Vidi: S. Obad, »Dalmacija i Prvi srpski ustanak.«: 283-291; T. Matić, »Izvještaj austrijskog političkog emisara o Dubrovniku i njegovom balkanskom zaleđu iz 1805.«: 177-188; T. Matić, »Izvještaj austrijskog političkog emisara o Dubrovniku iz 1805.«: 165-173).

4. Knez Sapieha u Dubrovniku

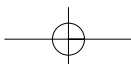
Aleksander Sapieha je stigao u Dubrovnik potkraj listopada 1804. godine preko Stolca i Popova polja. U Dubrovnik je stigao odjeven poput muslimanskog Bošnjaka, s turbanom na glavi, velikom bradom koja mu je na putu narasla, u širokim hlačama, kaputu i lakim kožnim opancima. Za pojasom je nosio dugi nož i par pištolja, a na leđima dugu bosansku pušku.²⁴ Prvo pismo ženi iz Dubrovnika poslao je dva tjedna po dolasku u Dubrovnik, čekajući za to vrijeme svoje ljude da mu se priključe. Iskoristio je priliku, kako piše svojoj ženi, da mu gospodin Remusat (?), rođak velikog kancelara francuskog cara, trgovac uljem u Zanteu, bude posrednik za to pismo. Žali što je već dva i po mjeseca odvojen od obitelji, zapisujući da je prošao kroz Bosnu i Hercegovinu, gdje je “doživio takvih strahota i poniženja kakve nitko nije iskusio”. Život mu je često bio u opasnosti. Taj dio puta prošao je pješke, spavajući ponekad i u špiljama. Nakon mnogih tegoba, na kraju ga je u Mostaru čekalo veliko zadovoljstvo kad je vidio, po njegovim riječima, “najljepši rimski spomenik, stari most, koji se ne može usporediti ni s jednim starim spomenikom osim s piramidama”! Dalje opisuje ženi da je putovao preodjeven u turskog trgovca, obrijane glave i da je takav stigao u Dubrovnik, gdje ga je nekoliko dana tresla groznica od iscrpljenosti. Pismo zaključuje riječima da mu je teško gledati “agoniju u kojoj se nalazi ta Republika. Tužan je to prizor za jednog Poljaka, jer ga podsjeća na vlastitu domovinu”.²⁵

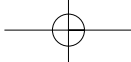
Iz pisma francuskog konzula René Bruèrea Ministarstvu vanjskih poslova Francuske saznajemo da je Sapieha ostavio svoje ljude i prtljagu u Splitu, jer se kanio tamo vratiti, ali su ga u tom naumu spriječile opasnosti koje su ga vrebale na putu. Francuski konzul javlja da će Sapieha nastaviti putovanje čim njegovi ljudi stignu, najprije za Istanbul preko Krfa, pa prema Kavkazu, a onda dalje u Aziju.²⁶

²⁴ Jerzy Skowronek, *Z magnackiego gniazda do napoleońskiego wywiadu. Aleksander Sapieha*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1992: 102-103.

²⁵ Aleksander Sapieha listy do żony z lat 1802-1812, *Biblioteka XX. Czartoryskich w Krakowie*, rkps 3225, Archiwum Domowe tzv. Ewidencja.

²⁶ Pismo francuskog konzula u Dubrovniku René Bruèrea Ministarstvu vanjskih poslova Francuske, upućeno 4. Brumaire an 13 (26. listopada 1804.): “(...) Le Prince Alexandre Sapieha de Pologne, ancien Palatin de Lithuanie, voyageant pour satisfaire à son goût pour l’hystoire naturelle, vient d’arriver en cette ville ayant passé pour une partie de la Bosnie, mais n’ayant osé s’y enfoncer d’avantage de peur des dangers qu’il y avait à courir dans un pays divisés de partis et presque

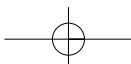

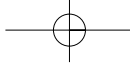
Sapieha Dubrovčane nalazi zanimljivima i slavnima, ali samo zbog njihove prošlosti, jer njihova sadašnjost je “više tužna i žalosna”. U svojem putopisu on piše o svemu u vezi s Gradom, o svojim dojmovima, o onom što je vidio i čuo, o značajnim događajima iz dubrovačke povijesti, o položaju Grada, klimi, moru, arhitekturi, novcu, svakodnevnom životu, blagdanima, o ženama, o obrani Grada i o nevoljama koje su zadesile Grad. Piše o venecijanskoj ljubomori prema Dubrovniku koja datira još od 10. stoljeća, o progonjenim ljudima iz drugih krajeva koji su našli utočište u Dubrovniku, o stradanju Grada u katastrofalnom potresu 1667. godine, o malom predgrađu Ploče i Lazaretima i karanteni, o dubrovačkom zakonodavstvu, o Velikom i Malom vijeću i njihovim funkcijama, o vrhovnom poglavaru Republike, najprije zvanom Priorom, kasnije Knezom, a najposlije Rektorom, “kome je naš kralj Władisław (Jagelović) Jagiellonńczyk izdao povlasticu nošenja zlatnog lanca i titulu arhirektora, čemu se plemstvo, iz ljubomore, usprotivilo. Taj bi mu lanac stavljali ako bi nekim slučajem umro vršeći tu dužnost”. Pa se Sapieha čudeći pita što je dobro ili loše mogao učiniti knez u tako kratkom vremenu koliko je trajala njegova dužnost. Po njemu je dubrovački knez na toj dužnosti bio više rob nego vladar.

Sapieha piše i o karakteru Dubrovčana, njihovoj gostoljubivosti, o dubrovačkim plemićima koje je upoznao kao dobro odgojene i pune humora. Međutim, “plemkinje ni šarmom ni odgojem nisu ravne plemićima i ne zaslužuju pažnju došljaka, za razliku od sluškinja, koje su vrlo lijepe, i njihov šarm im nadomješta to što se nisu rodile u plemićkoj obitelji. Uvijek ih se može vidjeti kako se skupljaju oko fontane u Gradu. Građane je teško vidjeti, jer plove na brodovima, pa su njihove žene već za života svojih muževa, udovice.” Sapieha piše i o klimi dubrovačkoj, koja “nije zdrava osobito ljeti”, o zraku koji “pročišćavaju snažni vjetrovi, pa ipak ovdje su česte plućne bolesti, a česta je i melankolija, koja završava samoubojstvima”. Zaključuje da takva klima ipak pogoduje rastu skoro svih biljaka koje uspijevaju u zemljama južne Europe.²⁷

partout en insurrection; il attendra ses bagages et ses gens qu'il avait laissé à Spalatro, ayant compté y retourner, mais que les dangers ulterieurs l'ont empêché de pouvoir rejoindre; Des leur arrivée il se remettra en route, d'abord pour Constantinople passant par Corfou et dela au Caucase, et plus avant dans l'Asie. (...).” (*Correspondance consulaire. Raguse* /dalje: CCR/, 1804. vol. 7, f. 292, Ministère des Affaires Etrangères-Archives Diplomatiques).

²⁷ A. Sapieha, *Podróże w krajach słowiańskich odbywane*: 210-243.

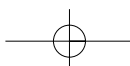
Došavši u Dubrovnik u odijelu turskog trgovca, Sapieha ističe da je ruski konzul u Dubrovniku, porijeklom Francuz, Charles Fonton već bio obaviješten o njegovom dolasku.²⁸ Na samom početku boravka u Dubrovniku Sapieha je bio Fontonov gost. Kasnije se preselio u samostan pijarista, a poslije pak kod senatora Toma Bassegli (1756-1806). Austrijski doušnici predstavili su Sapiehu kao dvostrukog agenta, što je on bez sumnje i bio, i to jedan od prvih u povijesti špijunaže. Vlatković izvještava da Sapieha nakon preseljenja nije prekinuo kontakte s ruskim konzulom Fontonom, nego se i dalje njime koristio. Kod njega se hranio. Pa austrijski doušnik zaključuje da je Sapieha održavao kontakte s ruskim konzulom samo zato da bi obavijesti koje je od njega dobivao prenio Bruèreu. I uistinu, Sapieha je upravo od Fontona dobivao vijesti o akcijama petrogradskog dvora oko Bosne, Crne Gore i ustanka u Srbiji, a noću ih je tajno prenosio Marku Brueroviću, koji bi ih preko Ancone prosljeđio za Pariz.²⁹

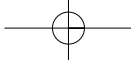
U Dubrovniku je Sapiehu već čekao Talijan, liječnik Salvatori.³⁰ Prijatelji iz Torinske Akademije poslali su Salvatorija Sapiehi za suputnika, kako bi se brinuo za njegovo zdravlje i pomagao mu u geološkim istraživanjima tijekom putovanja. Međutim, Salvatori se već prije dolaska poljskog kneza posvađao s ruskim konzulom Fontonom, a sprijateljio s francuskim konzulom Bruèreom. Tako je liječnik Salvatori bio razlogom Fontonovu podozrenju prema knezu Aleksandru Sapiehi i prije njihova susreta. Ni međusobni odnosi francuskog i ruskog konzula nisu bili vrlo prijateljski, pa je Sapieha zbog toga imao i neugodnih trenutaka u Dubrovniku. Zapaženija nezgoda za dubrovačkog boravka kneza Aleksandra Sapiehe zbila se u ladanjskoj kući fran-

²⁸ Charles Fonton je pripadao obitelji koja je potjecala iz carigradske Pere. Za vrijeme Francuske revolucije obitelj Fonton potpuno je prešla na rusku stranu, a Charles se iselio u Rusiju i stupio u carsku službu. Bio je u rodu sa zadnjim poljskim diplomatskim predstavnikom u Istanbulu, Kajetanom Chrzanowskim. (A. Sapieha, *Podróże w krajach słowiańskich odbywane*: 18, 211; J. Nagy, »Knez Aleksandar Sapieha u Dubrovniku.«: 185-186)

²⁹ A. Sapieha, *Podróże w krajach słowiańskich odbywane*: 17, 18; J. Skowronek, *Z magnackiego gniazda do napoleońskiego wywiadu. Aleksander Sapieha.*: 92-133, 113; T. Matić, »Izvještaj austrijskog političkog emisara o Dubrovniku i njegovom balkanskom zaleđu iz 1805.«: 179.

³⁰ O liječniku Salvatoriju izvještava i francuski konzul u Dubrovniku René Bruère ministra vanjskih poslova u Parizu da je član Akademije u Torinu, da je poznati liječnik s puno talenata i poznanstava: "(...) Ce Prince est accompagné d'un scavant appellé Salvatori, membre de l'accademie de Turin, celebre medecin, rempli de talens et de connaissance. (...) (CCR, 1806., vol. 7, f. 292.)

cuskeg konzula na Boninovu.³¹ Sapieha je bio pozvan na ručak, a kako je u međuvremenu počela jaka kiša, domaćin je ostavio poljskoga gosta da prenoći u dvorcu. Međutim, kasno u noći, tajnik ruskog konzula zalupao je na vrata zahtijevajući da ga puste u kuću, jer mora Sapiehu smjesta odvesti Fontonu. Ako ga ne puste, prijavit će ga kao francuskog agenta. Na nagovor Bruèrevov, Sapieha je otišao po pljusk i “umalo slomio vrat po mokrim kamenim dubrovačkim ulicama”.³²

Bez sumnje, s puno povjerljivih podataka s francuskog i ruskog dvora u vezi s planovima koji su se ticali kako Balkana i Dalmacije, tako i Dubrovačke Republike, Sapieha sa žaljenjem uočava da “Austrija odavna s pohlepom gleda na teritorij Dubrovačke Republike, jer bi joj trebao iz dva razloga: jedan je da bi se mogla spojiti Dalmacija s Bokom, a drugi je da bi se moglo lakše djelovati na katolike u Bosni. Sama Dalmacija bez Bosne ne vrijedi joj mnogo.” Za Rusiju pak Sapieha primjećuje da “kao što je Austrija preko Dubrovnika težila za Bosnom, tako je isto Rusija težila za Crnom Gorom. (...) Engleska i Francuska idu samo za trgovačkim interesima”, pa zaključuje da će Republika vrlo skoro propasti.³³

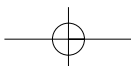
U Dubrovačkoj Republici Sapieha je proveo skoro 4 mjeseca. Pokušavao je u više navrata otići iz Dubrovnika, ali splet okolnosti ga je zadržavao. Već potkraj prosinca 1804. godine pokušao je napustiti Dubrovnik jedrenjakom i otići u Grčku i Istanbul, ali je zbog nevremena morao odustati. Poslije Nove

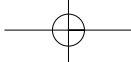
³¹ Konzulova ladanjska kuća na Boninovu je ljetnikovac Skočibuha, u kojemu je danas smještena Znanstvena knjižnica. U tom ljetnikovcu je živjela i kneginja Tarakanova za vrijeme svoga boravka u Dubrovniku. Tarakanova se predstavljala da je kći ruske carice Jelisavete Petrovne, a u Dubrovniku je intenzivno prijateljvala s poljskim knezom Radziwillom. Kasnije je, po naredbi ruske carice Katarine Velike, ubijena.

U ratnom vohoru 1806. godine rusko-crnogorsko-hercegovačke snage opljačkale su i spalile ljetnikovac Skočibuha. Po svemu sudeći, ta palača dugo je zadržala kontinuitet masonskih sjela u Dubrovniku. Jer, povjerujemo li u ne sasvim potvrđenu pretpostavku, uglavnom utemeljenu na usmenoj predaji, ljetnikovac je dugo godina služio kao masonsko sjedište u Dubrovniku. Ako je točna činjenica da je francuski konzul u Dubrovniku utemeljio masonsko društvo u Dubrovniku, onda je ovaj ljetnikovac, rezidencija francuskog konzula, udaljen od znatizeljnih prolaznika, bio idealno sjedište masona. Dugo je kružila priča, čemu je moguće pogodovala i blizina mjesnog groblja, da je u toj palači i oko nje “strašilo i lombralo”, a da se i danas, posebno kad je tišina, ponekad začuju koraci koji pripadaju kneginji Tarakanovoj. (Josip Bersa, *Dubrovačke slike i prilike*. Zagreb: Matica hrvatska, 1941, 62, 151).

³² A. Sapieha, *Podróże w krajach słowiańskich odbywane*: 217-218.

³³ A. Sapieha, *Podróże w krajach słowiańskich odbywane*: 212-214; J. Nagy, »Knez Aleksandar Sapieha u Dubrovniku.«: 186-187.

Godine ponovno je krenuo na put.³⁴ Međutim, ni ovog puta, također zbog lošeg vremena, nije mogao napustiti teritorij Dubrovačke Republike, nego je bio prisiljen pristati u Zatonu, luci sjeverno od Dubrovnika. Republiku je definitivno napustio tek poslije blagdana sv. Vlaha, 3. veljače, krenuvši prema jugu.

Namjera Sapiehina je bila stići do Istanbula za četiri tjedna, ali, kako se ispostavilo, putovao je četiri mjeseca, računajući od prvog pokušaja odlaska iz Dubrovnika. Zajedno s liječnikom Salvatorijem, Sapieha je napustio Dubrovnik da bi, kako izvještava Vlatković, preko Kotora i Ulcinja došao u Barlettu na sastanak s generalom Henrykom Dabrowskim i drugim poljskim časnicima u francuskoj službi. S njima je tri dana vodio razgovore, opskrblivši ih s planovima i spisima. Otamo je slao pisma francuskom konzulu u Dubrovnik i Tomu Bassegli. Zatim je preko Krfa otplovio u Grčku i Istambul.³⁵ U pismu bez nadnevka, pisanom iz Istanbula prije 25. travnja 1805. godine, obavještava ženu da je napokon, nakon mnogih muka, stigao na odredište. U glavnom gradu Osmanskog Carstva namjeravao se zadržati samo dva tjedna, planirajući daljnje putovanje u Aziju, a onda u Atenu, gdje je kanio ostati čak dvije godine, koliko mu je trebalo da obavi sve svoje poslove.³⁶

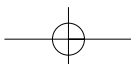
5. Aleksander Sapieha i njegovi dubrovački prijatelji (Antun Sorgo, Tomo Bassegli i Marc Bruère)

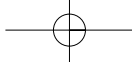
Na liniji politike Czartoryskog možemo pratiti i neke dubrovačke kontakte Aleksandra Sapiehe. Naime, to je doba kad pojedinci unutar slavenskih naroda nastoje probuditi interes i svijest o slavenskom zajedništvu. To zajedništvo tada možda ponajprije odgovara Poljacima, koji su ne tako davno izgubili vlastitu državu i vide moguću snagu u slavenskim narodima na Balkanu. Ali, to zajedništvo utješno je i za slavenske narode unutar Turskog Carstva, a uskoro će biti i za Dubrovčane, koji će još vrlo kratko uživati blagodati vlastite države. Već je 1803/4. godine ruski ministar vanjskih poslova Czartorysky imao formulirane planove koji su se ticali oslobađanja mnogih balkanskih

³⁴ Francuski konzul u Dubrovniku javlja ministru vanjskih poslova da je poljski plemić upravo napustio grad u kojemu je proboravio neko vrijeme. Pa obavještava o Sapiehinim daljnjim planovima, da namjerava posjetiti neke otoke, a onda otići u Smirnu i Istanbul. Naglašava da je knez veliki ljubitelj znanosti i da se na tom putovanju uglavnom bavio kemijom i prirodnom znanosti. Svima je postao drag zbog svojih izuzetnih vrлина. (CCR, 1804. vol. 7, f. 305.)

³⁵ A. Sapieha, *Podróże w krajach słowiańskich odbywane*: 10-11, 17, 19; T. Matić, »Izvještaj austrijskog političkog emisara o Dubrovniku i njegovom balkanskom zaledu iz 1805.«: 179.

³⁶ A. Sapieha, *Podróże w krajach słowiańskich odbywane*: 11.

krajeva od turske vlasti i stvaranja velike slavenske federacije pod vodstvom Rusije. U tim planovima je trebala naći svoje mjesto autonomna ili slobodna Poljska.³⁷ Sapieha je često izjavljivao “da dalmatinski slavenski narod predstavlja jedinstvo s poljskim i ruskim narodom”. S tom idejom je Sapieha krenuo na put po slavenskim zemljama.³⁸

U Dubrovniku je Sapieha našao dosta srodnih duša. U skupinu njegovih dubrovačkih prijatelja spadaju ponajprije vlastelini Antun Sorgo, njegov rođak Tomo Bassegli i sin francuskog konzula u Dubrovniku Marc Bruère. Ugledni intelektualac, *conte* Antun Lukše Sorgo (1775-1841), književnik, diplomat i glazbenik, posljednji je predstavnik Dubrovačke Republike u Francuskoj. Nakon propasti Republike, Francuzi su ga postavili za gradonačelnika Dubrovnika. Bogati Sorgo se 1805. godine preselio u Pariz i otada je stalno živio izvan Dubrovnika. Austrijski špijun Vinko Vlatković u svojim izvještajima iznosi da je Sorgo imao političku misiju u Parizu. Prema njegovim izvorima, Senat je Sorga, kao najbogatijeg među vlastelinima, poslao u Pariz da tu “dijelom pismeno, a dijelom usmeno iznese sve što Rusija radi u Crnoj Gori, Hercegovini, Bosni, Dalmaciji, Albaniji i kod Karadžića”. Vlatkoviću je poznato da se Sorgo dopisivao sa svojim rođakom Tomom Bassegljem u Dubrovniku i da je preko Dubrovčanina Damjana Bračevića,³⁹ pučanina i tumača za turski, kojega je Napoleon imao uza se čak i u Egiptu, bio dva puta primljen kod Cara u prvj polovici 1805. godine.⁴⁰

U inozemstvu je Antun Sorgo nosio titulu vojvode (*duc*), ali nije poznato kako ju je stekao. Pričalo se da je bio član framasonske lože, što po nekim autorima nije nevjerovatno, jer da je takva loža postojala u Dubrovniku za vrijeme Francuske revolucije.⁴¹ O tome je tadašnji austrijski konzul u Dubrovniku Ivan

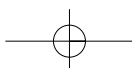
³⁷ J. Skowronek, *Z magnackiego gniazda do napoleońskiego wywiadu*. Aleksander Sapieha.: 117.

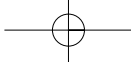
³⁸ A. Sapieha, *Podróże w krajach słowiańskich odbywane*: 14.

³⁹ Više o misiji Damjana Bračevića u Parizu vidi u: Vesna Čučić, »Misija Damjana Bračevića u Parizu za Dubrovačku Republiku početkom 19. stoljeća.« *Dubrovački horizonti* 40 (2000): 122-131.

⁴⁰ T. Matić, »Izveštaj austrijskog političkog emisara o Dubrovniku iz 1805.«: 165-173; T. Matić, »Izveštaj austrijskog političkog emisara o Dubrovniku i njegovom balkanskom zaleđu iz 1805.«: 182.

⁴¹ Kao promicatelj slobodnog zidarstva u Dubrovniku označen je posljednji francuski konzul u Dubrovačkoj Republici, René-Charles Bruère-Desrivaux. Za njega Josip Bersa, pisac prizora iz dubrovačke povijesti 19. stoljeća, tvrdi da je prvi u Dubrovnik uveo slobodno zidarstvo: “Francuzi su rano počeli prestići konce u Dubrovniku. Tako je francuski konzul Renat La Bruère Desrivaux, (...) čovjek, koji se povijao za svima vjetrovima, te bio realist, jakobinac, republikanac i bonapartist, mnogo djelovao na javno raspoloženje; po njegovu nastojanju razvijala su se načela slobodnih zidara, osnovao je revolucionarni klub, išli su od ruke do ruke pamfleti, brošure i proglasi revolucionarnog sadržaja, štampani u Parizu i u Švicarskoj.” (J. Bersa, *Dubrovačke slike i prilike*: 30.)

Timoni pisao ministru vanjskih poslova Stadionu, izražavajući žaljenje, vjerojatno zato jer je Sorgo pripadnik stare dubrovačke vlastelinske obitelji, dok su masoni “proizvod” Francuza i njihove građanske revolucije.

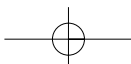
Budući da u pismu supruzi Ani iz Dubrovnika krajem 1804. godine Sapieha preporuča dubrovačkog prijatelja Antuna Sorga, saznajemo da Sorgo u Parizu ne poznaje nikoga. Moli je da ga upozna sa svojim prijateljima u Parizu u nadi da će mu oni biti kako korisni tako i ugodni, jer da u svojoj domovini on uživa veliki ugled koji je stekao zahvaljujući kako svojoj obitelji tako i vlastitim kvalitetama i bogatstvom. Između sebe i Sorga nalazi velike sličnosti, a posebno u tome što obojica žive u tuđini. Naglašava da je taj gospodin iskazao prema njemu veliku gostoljubivosti i pažnju u Dubrovniku. Hvali ga da nitko “kao on ne umije tako dobro podići ugled svojoj domovini”. Tu osobinu, čini se, Sapieha osobito cijeni.⁴²

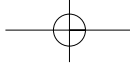
Prijateljstvo Sapiehe i Sorga povezano je i po liniji slavenstva. Stalno se nastanivši u Parizu, Sorgo je uspostavljao kontakte s poljskom emigracijom. A nakon Napoleonova pada i nakon što je Austrija zavládala Dubrovnikom, Sorgo je neko vrijeme radio na projektu stvaranja stanovite zasebne, autonomne pokrajine koja bi obuhvaćala Dubrovnik i Boku kotorsku u okviru Habsburške Monarhije. Radio je i na osnivanju katedre za slavenske književnosti na *Collège de France*.⁴³ Sabrana djela Antuna Sorga izašla su u Parizu 1839. godine pod naslovom *Fragments sur l'histoire politique et littéraire de l'ancienne République de Raguse et sur la langue slave*.

Osim širokog humanističkog obrazovanja, poznavanja mnogih jezika, putovanja i prijateljstava među najelitnijim intelektualnim krugovima Europe, ono što je još vezivalo Aleksandra Sapiehu i Toma Basseglija (1756-1806) bili su i zajednički interes za prirodne znanosti, mineralogiju, formalno glavnu Sapiehinu preokupaciju na njegovim dugim putovanjima. Tomo Bassegli dubrovački je prosvjetiteljski pisac i jedan od najzanimljivijih prosvjetitelja u Hrvatskoj, a zanimao se i za suvremena filozofska strujanja. Pa ipak, većina njegovih tekstova pisanih na francuskom jeziku ostala je u rukopisu. Poput Sapiehe, i Tomo Bassegli je bio gorljivi pristaša Francuske, čvrsto uvjeren u njezine dobre namjere. Deset godina prije osnutka Ilirskih provincija, Tomo

⁴² Aleksander Sapieha listy do żony z lat 1802-1812, *Biblioteka XX. Czartoryskich w Krakowie*, rkps 3225.

⁴³ Rudolf Maixner, »Književni dodiri i veze Antuna Sorga-Sorkočevića.« *Rad JAZU* 304 (1955): 5-36, 28; A. Sapieha, *Podróże w krajach słowiańskich odbywane*: 17-18.

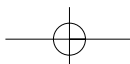
je kao politički imperativ formulirao takvu tvorevinu, nazvavši je Ilirska Republika: "(...) Trebali bi se izjasniti iskrenim prijateljima i saveznicima svih slobodnih naroda oni koji bi se htjeli ujediniti s njome (Francuskom! - op. a.) vezama od zajedničkog interesa i trgovinom od obostrane koristi. Trebali bi pružiti iskrenu i odanu zaštitu Ilirskoj Republici, jer je njezina sudbina povezana sa sudbinom Francuske, jer bi njezino postojanje bila nepremostiva zapreka sjevernim despotima, jer bi ona bila sposobna spriječiti ih da prodru u Italiju, jer bi (?...) osigurati Francuskoj dominaciju na Jadranu. Ne bi smjela propustiti priliku da proširi broj svojih branitelja; da stvori čvrstu liniju koja bi osnažila još moćnijom snagom utjecaj Francuske Republike na sjeverne narode (koji su, usput rečeno, već odavno prijetnja slobodi Europe). Ona bi trebala pomoći nastanku te Republike, koja bi zadala puno većih briga despotima nego što im zadaje Italija i koja bi uskoro potakla osvit slobode u Madarskoj, i ispružila pobjedničku ruku francuske slobode do obala Neve i Visle."⁴⁴

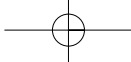
Bassegli vidi veliku korist koju bi Francuska imala od Ilirske Republike. Prateći zbivanja u Europi, zamjera Turskoj što nije stala uz Francusku i pomogla joj, nego je radije ostala po strani. Pa zaključuje da je zbog toga i propala Poljska, tradicionalni francuski saveznik na Istoku. A zbog toga je i sama Turska kasnije bila prisiljena na ustupke, pa je morala ući, kako Bassegli kaže u "monstruozni" savez s Engleskom i Austrijom, umjesto da ona s jedne strane drži u šahu Austriju, a s druge strane Francuska Rusiju uz pomoć Turske.⁴⁵

Basseglijeva studija o reformi dubrovačkog društva na neki je način vrlo bliska politici koju zagovara Sapieha. Zanimljivo je da je tu studiju, *Plan de réforme de la constitution de la République de Raguse*, Bassegli pisao upravo za vrijeme boravka Aleksandra Sapiehe u Dubrovniku. U toj reformi, pisanoj na francuskom jeziku, Bassegli brine o svojoj maloj neutralnoj državi i o njezinom opstanku, i zaključuje da "neutralnost malih i slabih država nije više održiva. Ako se želi zadržati pozitivna neutralnost između dviju zaraćenih sila, treba biti jak barem toliko koliko je jaka jedna od dviju zaraćenih strana. Budući da jadan položaj ne dopušta neutralnost, nego izlaže državu koja nema snage u samoj sebi, na milost i nemilost jakih, onda je apsurdno u takvoj situaciji oslanjati se na svoju neutralnost. Ako se mala država nađe u ratnom

⁴⁴ Tomo Bassegli je napisao ovaj tekst 1798. godine. (Vidi: Žarko Muljačić, *Tomo Basiljević-Baselji: predstavnik prosvjećenja u Dubrovniku*. Beograd: SANU, Posebna izdanja 299, Odeljenja literature i jezika 8, 1958: 89).

⁴⁵ Ž. Muljačić, *Tomo Basiljević-Baselji*: 44.

vihoru, ona mora prigrliti jednu od sila, inače će je obje smrviti.”⁴⁶ Kao izraziti frankofil, zajedno s Marinom Zlatarićem izabran je u dubrovačkom Senatu za pregovarača s francuskim generalima pred njihov ulazak u Dubrovnik 1806. godine.

Treći dubrovački prijatelj Aleksandra Sapiehe bio je sin francuskog konzula u Dubrovniku Marc Bruère (1774-1823). Živeći od malih nogu u Dubrovniku, potpuno se uklopio u tamošnju sredinu i postao, kao Marko Bruerović,⁴⁷ jedan od značajnijih dubrovačkih pisaca na hrvatskom jeziku. U jednoj od svojih *Satira* čak i prigovara zanemarivanju čistog narodnog govora u Dubrovniku:

Ti koji dni traješ i noći knjige promećuć,
Pomnjivo tražeći slovinskog naroda slave
Bil' uzrok men' po sreći dokazati znao
S pivnice jer svako do glasovita Pregata
Slavne bi se svatko harvatske odreko starine?
Jer čupah od župskih do najponosnije vladike
Stidi se svak jezik slovinski čisto govorit?

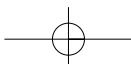
Od 1801. godine Marc i službeno pomaže ocu kao vicekonzul. Austrijskom doušniku Vlatkoviću Marc nikako nije po volji, jer da je veći spletkar od oca i da je vrlo opasan zato što odlično govori i hrvatski i turski. Glavni mu je posrednik liječnik Andrija Zuliani, Istranin iz Poreča, koji živi na Pelješcu, a prijateljuje s ruskim konzulom Fontonom, pa sve što od njega dozna, javlja Bruèreu. Otac i sin Bruère nisu se ograničili samo na djelatnost i utjecaj u Dubrovniku, nego su imali i jako razrađenu propagandu u Bosni, gdje je Marc uspio uspostaviti prisne odnose s franjevcima i pridobiti ih za francusku stranu, pa se Vlatković bojao da bi se pod njihovim utjecajem mogli i dalmatinski franjevci okrenuti francuskoj stvari.⁴⁸ Marc je bio dobro upoznat sa situacijom u Bosni, održavajući neprekidne kontakte s tamošnjim stanovništvom. Naime, u godinama 1793/7., dok je službovao u Travniku u Bosni,⁴⁹

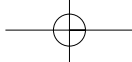
⁴⁶ Tomo Basiljević, »Bilješke o malim gradovima i o malim državama.«, *Dubrovnik* 13/4 (1970): 133.

⁴⁷ Slavica Stojan, »Pjesnička ostavština Marka Bruerevića na četiri jezika.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 38 (2000): 185-199.

⁴⁸ T. Matić, »"Izveštaj austrijskog političkog emisara o Dubrovniku iz 1805.«: 165-173; J. Dayre, »Marc Bruère Desrivaux.«: 50-51.

⁴⁹ Slavica Stojan, »Bruerevićeve poslanice iz Travnika Dubrovčanima.« *Forum*, 36/3-4 (1997): 374-382.

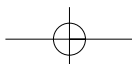

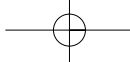
Marc se oženio Bošnjakinjom Katarinom Hodić (Odić), kćerkom jednog obrtnika, turskog podanika. Bilo je poznato da je vodio akciju u cilju poticanja ustanka protiv Turaka u Bosni.⁵⁰

Pjesnik Marko Bruerović oprostio se od svoga poljskog prijatelja kolendom “Knezu Zapjehi”. Izrazio je srdačno prijateljstvo između “hrabrog Leh-a viteza” i Dubrovčana, “znane stare braće.” U toj kolendi, u ime prijatelja koji Sapijehi žele dobro, Bruerović ga nagovara da ne putuje u Istanbul, predlažući mu da ostane u okrilju Dubrovčana, gdje može naći ljude, kamenje i sve ono što ga zanima, a iznad svega slobodu, Lehu važniju i dražu od svakog drugog blaga.:

O Zapěha světli kneže
 I hrabreni Leh-viteže, (...)
 Mi smo znana braća stara
 Bezposlenieh kolendara;
 I još kako razumismo
 Pravi tvoji rodjaci smo,
 Mi smo noćni skitaoci,
 Skitci běhu tvoji otci;
 S tega Lesom, nama slično
 Kolendovat jest obično.
 Slušaj dakle, pamet beri,
 Naše svēte razeberi,
 Prijatelji čuj što vele
 Svako dobro koj ti žele:
 “Zaborav se Carigrada, (...)
 (...) Neg ostani medju nami,
 Ima i ovdě ljutih i kami,
 Stienah imamo svake vārste;
 (...) I svakakvieh travurinah, (...)
 Nu za tebe jest još nješto
 Da ti omili ovo město,
 Dobro vino, hladna voda,
 Vlast obćena i sloboda!

⁵⁰ T. Matić, »Izvjestaj austrijskog političkog emisara o Dubrovniku i njegovom balkanskom zaleđu iz 1805.«: 180.

Sloboda ona Lesim draga
 Vårhu svakog drugog blaga;
 Prem da i mao, pria se tebi
 Grad koj' stoji sam po sebi.⁵¹

U svojim putopisima Sapieha primjećuje kako u cijeloj Poljskoj nema toliko novogodišnjih kolendi kao u Dubrovniku i da su visoke kvalitete, a da su njega kolendali i Antun Sorgo i Marko Bruerović. Zatim objašnjava da se kolenda završava obično večerom o trošku hvaljenog ili ismijanog tom pjesmom.⁵² Da su se dubrovački prijatelji često sastajali prigodom raznih događaja, te da im je društveni život bio vrlo živ i bogat, dokazuje i jedno pismo francuskog konzula Charles-René Bruère-Desrivauxa upućeno senatoru Tomu Basseglju na dan sv. Nikole, 6. prosinca 1804. Iz tog pisma saznajemo da Tomo u svom domu priređuje večeru u čast Aleksandra Sapiehe i da je na večeru bio pozvan i francuski konzul, koji se ispričao da neće doći jer je u koroti za snahom Katarinom.⁵³

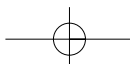
Dubrovačka internacionalna prijateljstva s početka 19. st. nisu bila prolazna. Tako se ni spona prijateljstva s autorom stihova Markom Bruerovićem nisu ograničavale na zadovoljstvo društvenog života i pokazale su se vrlo trajnima. Nastavio ih je održavati sin kneza Aleksandra Sapiehe, Leon, koji je učvršćivao kontakte Bruerovića s novim generacijama poljskih slavista.⁵⁴ I prijateljstvo između Sorga i Sapiehe, započeto u Dubrovniku krajem 1804. godine, nastavilo se sa Sapiehinom obitelji. Iz pisma Antuna Sorga, upućenog 22. lipnja 1821. iz Pariza Niku Pozza-Sorgo u Dubrovnik, saznajemo da se, boraveći na ladanju iznad Montmorencyja s Marcom Bruèreom, nedavno sastao

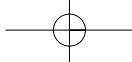
⁵¹ Medo Pucić, »Marko Bruère Dérivoux, pjesnik slovinski u Dubrovniku.«, u: *Dubrovnik cvjet narodnoga knjištva 3 za godinu 1851*. Zagreb: Narodna matica ilirska, 1852: 9-58.

⁵² A. Sapieha, *Podróże w krajach słowiańskich odbywane*: 239.

⁵³ Pismo konzula Bruèra Tomu Basseglju 6. prosinca 1804.: "Vous sentirez, Mon gracieux ami, que dans les circonstances ou je me trouve de la mort de la pauvre Catherine de mon fils, il ne me conviendrait pas d'aller me divertir et faire bonne chere chez vous au Soupé que vous donnez ce soir au Prince Sapieha. Je sent la perte que j'y fais; mais il faut la décence. Buvez à ma santé, car, vous, et tous ceux que vous (?) etes de mes amis. Tout le sang qui circule dans mes veines appartient à mes amis. Disposez de moi en tout." (*Rukopisna ostavština 157 Bassegli-Gozze*, Državni arhiv u Dubrovniku /dalje: DAD/).

⁵⁴ J. Skowronek, *Z magnackiego gniazda do napoleońskiego wywiadu. Aleksander Sapieha.*: 115; R. Maixner, »Književni dodiri i veze Antuna Sorga-Sorkočevića.«: 20-21.

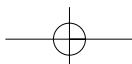

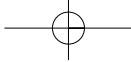
s bivšim ruskim ministrom vanjskih poslova Adamom Czartoryskim, Aleksandrovim prijateljem koji je postao muž Ane Sapieha, kćeri pokojnog Aleksandra. Antun piše Niku da mu s vremena na vrijeme poneki posjetitelj razbije samoću. Tako je neki dan s Adamom Czartoryskim i mladim Sapiehom popio zadnju bocu malvazije koju mu je Niko poslao. Hvali Sapiehina sina, koji je došao ozbiljno studirati u Pariz, da je jednako savršen kao što su mu i sestra i majka. Piše Sorgo iz tuđine, i sam ostavši bez domovine, time još sličniji svome poljskom prijatelju Sapiehi: “Naš Marko (Bruerović) im je govorio stihove na hrvatskom, a oni su govorili stihove na poljskom, i tako smo proveli ugodan dan.”⁵⁵

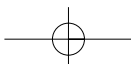
Slika 1. Knez Aleksander Sapieha (1773-1812)

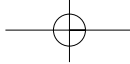
⁵⁵ Pismo Antuna Sorga upućeno 22. lipnja 1821. iz Pariza Niku Pozza-Sorgo u Dubrovnik: “(...) Quelques visiteurs viennent interrompre ma solitude. L’autre jour nous avons bu la dernière /a buon intenditor poche parole/ bouteille de votre malvasie avec Adam Czartorisky /l’ami d’Alexandre, le mari d’Anne Sapieha/ et le jeune Sapieha. Ce jeune homme qui est venu étudier sérieusement à Paris, est aussi parfait que sa seour, et que sa mère. Il reste et sa soeur part, quoique toujours malade, pour revenir avec sa mère l’été prochain. Notre Marco leur a dit des vers Slaves, ils nous ont dit des vers Polonais, et nous avons passé une journée charmante.” (...) (*Rukopisna ostavština 181 Sorgo /DAD/*; R. Maixner, »Književni dodiri i veze Antuna Sorga-Sorkočevića.«: 20.).

Slika 2. Kneginja Teofila Sapiehina rođ. Jabłonowska (1742-1816)
sa sinom Aleksandrom Sapieha

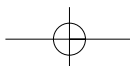

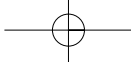
Prilog I.

Pismo na francuskom jeziku Aleksandra Sapihe iz Dubrovnika supruzi Ani Zamoyski u Pariz, upućeno 13. studenog 1804. (Aleksander Sapiha listy do żony z lat 1802-1812, *Biblioteka XX. Czartoryskich w Krakowie*, Archiwum Domowe tzv. Ewidencja, rkps 3225.)

Le 13 novembre, 1804, Dubrovnik ou Raguse

Enfin (?) malgré l'incertitude ou je suis / si cette lettre vous parviendra je tente de vous / écrire par M. Remusat (?) cousin de Monsieu / gneur le Grand Chambelan de l'Empire Francaise / Negociant d'huile a Zante jusqu'a present mais / que ses talents ne manqueront pas d'élever / aus postes aus quels son invite l'appelle. Me / voila depuis deux mois et demi separé / de mes domestiques, j'ai parcouru la Bo / snie et Herzegovine, j'ai vu et decrit avec / des perils enormes ce que personne n'a vu / j'ai souffert bien d'avanies, j'ai risqué ma / vie, j'ai fais ce voyage a pied seul, dormant / quelque fois dans des cavernes mais enfin j'ai / vu le plus fameux monument des Romains / a Mostar toi est Most stary qui n'est compa / rable a aucun autre edifice antiane existant / hormis les piramides. J'ai fait ce voiage / habillé en Turque comme Marchand tete / rasé et heuresuement je suis parvenu ici / ou j'ai passé mes fatigues par quelques / jours de fievres d'épuisement. Apresent j'attends / depuis deux semaines mes gens, et (...?) d'ici / me serait beaucoup plus agreable voir (?) / des fracasseries Diplomatiques suites (?) / inevitables de l'agonie de cette Republique. C'est / un triste spectacle pour un Ponolais ce qui / lui retrace bien de souvenir. Adieu je / vous ecirais plus au long si j'étais sur / qu'elle vous parviendrait. Adieu donc / J'embrasse les enfans et surtout la chere / Annette.

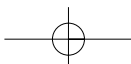

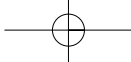
Prilog II.

Pismo na francuskom jeziku Aleksandra Sapiehe iz Dubrovnika supruzi Ani Zamoyski u Pariz, bez datuma, napisano takoder 1804. godine. (Aleksander Sapieha listy do żony z lat 1802-1812, *Biblioteka XX. Czartoryskich w Krakowie*, Archiwum Domowe tzv. Ewidencja, rkps 3225.)

Raguse, 1804. (?)

Etant eloigne de vous mon Amie je ne puis vous faire / d'autres plaisirs que de vous recommander, ceux qui m'ont / fait jouir de tous les agremons de l'hospitalité, agremons si / (...?) pour ceux qui sont éloignés de leur Patrie. M. / le Conte Sorgo Ragusais est de se nombre, outre cet avantage / de savoir si bien faire les honneurs de sa Patrie, / il en possede de beaucoup plus (...?), vous saurez les appre / cier, et lui prouver que nous de vous etre reconnaissant / pour tant le bien qu'on nous fait. Comme il ne / connoit personne a Paris faites lui faire connoissance de / vos connoissances, je me flatte qu'elles lui seront utiles / et agreables et qu'elles lui feront oublier sa Patrie / ou il tient le rang que ses qualités et son etat d'ai / sance et sa famille peuvent lui procurer. Adieu embrassez le / plus tendrement ma fille et dite lui que je n'aime / qu'elle. Je pars pour Constantinople.

COUNT ALEXANDER SAPIEHA OF POLAND AND DUBROVNIK

VESNA ČUČIĆ

Summary

The article traces the activities of Count Alexander Sapieha of Poland (1773-1812), polyglot, traveller, and natural philosopher, and his visit to Dubrovnik in 1804-1805. As a devoted Polish patriot, Sapieha advocated the restoration of the Polish state within the unity of the Slav peoples and with their support. Guided by this idea, he embarked upon a journey across the South Slavic countries. In Bosnia and Dalmatia he tended to make contacts with the Orthodox, maintaining relations with the leaders of the first Serbian uprising.

Sapieha stayed in Dubrovnik for almost four months, during which he reported on the political situation, but also on the Ragusan past and customs. He acted as a double agent of France and Russia, having made contacts with the Russian consul Fonton and Marko Bruère, vice consul and son of French consul. The Polish count associated with the Francophile Ragusan patricians - Antun Sorgo and Tomo Bassegli, who was in the midst of writing his treatise on the reform of the Ragusan society. Sapieha's ties with Dubrovnik continued well after his departure from the city. When Sorgo moved to Paris and was appointed Republic envoy to France in 1806, Sapieha helped him establish political contacts. After his death, Sorgo and Bruère kept in contact with Leon, Sapieha's son, and Adam Czartoryski, his son-in-law.

